

Tadqiqot **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимида тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No15
30 апрель

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 15-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
13-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
15-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ ОНЛАЙН
КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-13**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN 15-MULTIDISCIPLINARY
ONLINE DISTANCE CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND
PRACTICAL RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-13**

ТОШКЕНТ-2020

**УЎК 323(575.1)(063)
КБК 66.3(5Ў)я43
Й-18**

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 15-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрел 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 239 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётта жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга багишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хукуқий тадқиқотлар йўналиши

Юсувалиева Рахима Профессор в.б.,ю.ф.н. (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Норматова Дилдора Эсоналиевна, доцент (Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Чарiev Турсун Хуваевич Доцент (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Воҳидова Мехри Хасanova, Phd (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

6.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

7.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Абдумажитова Дилдора Раҳматуллаевна, PhD (Тошкент Молия институти)

8.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши

Тоштемиров Отабек Абидович (Фаргона политехника институти)

9.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

10.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич, доцент (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

11.Физика-математика фанлари ютуқлари

Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич, доцент (Наманганд мухандислик-технология институти)

12.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Маматова Нодира Мухтаровна Т.Ф.д., доцент (Тошкент давлат стоматология институти)

13.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

14.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

15.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Сувонов Боймурод Ўралович, доцент

(Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

16.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович Phd доцент (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

17.Давлат бошқаруви

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

18.Фармацевтика

Абдуназаров Ахлиддин - PhD, (Наманган давлат университети)

19.Ветеринария

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

20.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

21.Мусиқа ва ҳаёт

Султанова Зухра - (Наманган давлат университети)

22.Жисмоний тарбия ва спорт

Мадаминов Баходир - п.ф.н, (Наманган давлат университети)

23.Тасвирий санъат ва дизайн

Жаббаров Ботиршер - доцент, (Наманган давлат университети)

24.Адабиёт

Сулаймонов Мўминжон- ф.ф.н, доцент, Наманган давлат университети

25.Журналистика

Каримова Фаридахон - ф.ф.н, доцент, Наманган давлат университети

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъудлар.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)

ООО Tadqiqot, город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

АГРОПРОЦЕССИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

1. Идрисов Х.А, Халбоев А.Н, ТАКРОРИЙ ЭКИЛГАН МОШ НАВЛАРИНИ ВЕГЕТАТИВ ОРГАНЛАРИ РИВОЖЛАНИШИГА ЭКИШ МУДДАТИ ВА МЕЪЁРИНИ ТАЪСИРИ ҮРГАНИШ.....	12
2. Islomjon Makhmudov, Bunyod Mamadaliev ANALYSIS OF STATISTICAL CORRELATION BETWEEN LAND SURFACE TEMPERATURE AND NDVI INDEX USING MULTI TEMPORAL LANDSAT TM DATA.....	15
3.Sadriddinova Dilso'z Shamsiddin qizi. АГРОЛОГИСТИКА ТҮҒРИСИДА АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР.....	18
4. Radjabova Mahliyo Maxmudovna, Saksonov Umidjon Sattorovich G'O'ZA O'SIMLIGINI YETISHTIRISHDA SUV TEJAMKOR SUG'ORISH TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI.....	20
5. Yeshboyeva Matluba Baxodir qizi QORAQALPOQ GURUH TALABALARIGA SINONIM VA ANTONIMLARNI O'RGATISHDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH.....	22
6. Yeshboyeva Matluba Baxodir qizi TA'LIM JARAYONIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH....	24
7. Абдушукрова Замира, Юсупова Насиба СУФОРИЛАДИГАН ГИДРОМОРФ ТУПРОКЛАРНИ АГРОФИЗИКАВИЙ ВА МЕЛИОРАТИВ ХОССАЛАРИНИ ЯХШИЛАШ ОРҚАЛИ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ.....	26
8. Данияр Палуанов КЎП ҚАТЛАМЛИ ГРУНТЛАРДА ПАСТ БОСИМЛИ ГИДРОТЕХНИКА ИНШООТИ ЗАМИНИДАГИ ФИЛЬТРАЦИЯ МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАДҚИҚ ҚИЛИШ.....	28
9. Ж.С.Пўлатов АГРОТЕХНИК ТАЛАБЛАРНИ СИФАТЛИ БАЖАРИЛИШИДА ТЕХНИК ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ВОСИТАЛАРИНИНГ ЎРНИ.....	31
10. Сайдов Акмал, Раджабова Наргиля ПРИНЦИПЫ ВЫБОРА КНБК ПРИ БУРЕНИИ НАКЛОННЫХ НЕФТЕГАЗОВЫХ СКВАЖИН.....	34
11. Қобилов Улубек Ҳикматуллаевич ШАХСНИНГ ЖИСМОНИЙ КАМОЛ ТОПИШИДА ОИЛНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.....	36
12. Азимова Н.Ш., Кутлиева Г.Дж., Тураева Б.И., Элова Н.А., Черкасова Г.В., Нурмухамедова Д.К. СИФАТЛИ СИЛОС ТАЙЁРЛАШДА УНИНГ ФЕРМЕНТАЦИЯСИНИ ЯХШИЛОВЧИ ЯНГИ "ИМБИОКОН" БИОПРЕПАРАТИ.....	38
13. Отабек Холматов СУФОРИЛАДИГАН ЕРЛАР УНУМДОРЛИГИНИ САҚЛАШ, ҚАЙТА ТИКЛАШ ВА ОШИРИШ.....	40

14. Шоҳобидинов Абдулвосит Зиёвиддиновиҷ, Жалилова Гўзал Шермамат қизи ХОВОС ТУМАНИ СУГОРИЛАДИГАН БЎЗ-ЎТЛОҚИ ТУПРОҚЛАРИНИНГ ТАВСИФИ ВА УНУМДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ.....	42
15. Абдужалилова Ойгул Хамидовна МИРЗАЧЎЛ СУГОРИЛАДИГАН ОЧ ТУСЛИ БЎЗ ТУПРОҚЛАРИНИНГ УНУМДОРЛИК ДАРАЖАСИГА МИКРООРГАНИЗМЛАРНИНГ ТАЪСИРИ.....	44
16. Гулназ Шамуратова, Камал Идирисов ОРОЛ БЎЙИ ТУПРОҚЛАРИ МЕЛИОРАТИВ ҲОЛАТИНИНГ ЎРГАНИЛГАНЛИК ДАРАЖАСИ ВА НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ.....	46

ГЕОЛОГИЯ-МИНЕРОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ИННОВАЦИЯЛАР

1. Hakimov A., Maxmudov Islomjon TOSHKENT METROPOLITENINING YUNUSABOD YO`NALISHINI QURISHNI IKKINCHI BOSQICHI MARKSHEYDERLIK TA'MINOTIDA INNOVATION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	48
2. Равшан Алляров, Амрулло Музафаров МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЕ РАДИОМЕТРИЧЕСКОГО ОБСЛЕДОВАНИЯ ВТОРИЧНО - ТЕХНОГЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ.....	52
3. Мусурманов Рамиз, Суюндикова Аиза АЁЛ МАЪБУДАЛАРНИНГ РУС, ЎЗБЕК ВА ХИТОЙ ФОЛЬКЛОРИДАГИ ҚИЁСИЙ ТАЛҚИНЛАРИ.....	54
4. Абдурахмонов Сойиб, Рано Тошкодирова ВОЗМОЖНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ХЛОРА ПРИ ПЕРЕРАБОТКЕ КЛИНКЕРА ОТХОДА ЦИНКОВОГО ПРОИЗВОДСТВА.....	56
5. Муяссар Сагдиева, Саодат Анорбаева, Турсуной Абусеитова РАЗРАБОТКА БИОГИДРОМЕТАЛЛУРГИИ ПЕРЕРАБОТКИ ФЛОТОКОНЦЕНТРАТА АО "АЛМАЛЫКСКИЙ ГМК".....	58

ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ

1. Исраилова Зарина Садриддиновна МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВАКИЛЛИК ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИ.....	63
2. Тошпӯлатов Шерзод Ражабович МУСТАҚИЛ ФИКРЛАЙДИГАН ЎЗ ҲАЁТИЙ КЎНИКМАСИ ВА МУСТАҲКАМ ЭЪТИҶОДГА ЭГА БЎЛГАН ёШ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ МАҲНАВИЙ- МАҶРИФИЙ АСОСЛАРИ.....	66
3. Primqulova Mohidahon Izzatillayevna GEOGRAFIYA FANINI O`QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI O`QUV JARAYONIDA QO`LLASH.....	68
4. Ҳасанова Наргиза Махсатжоновна, ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА РАҲБАР АЁЛЛАР ФАОЛИЯТИ.....	70

5. Ачилдиев Абдуғани Абдуллахонович, АТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТИДА КАДРЛАР ЗАХИРАСИНИ ШАКЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	73
6. Муродов Нодирбек Ойбек ўғли "УЛОЖЕНИЯ ТЕМУРА" - ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК В ДЕЛЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ КАДРОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ.....	78
7. Үсмөнов Ҳуршид Абдукаримович ДАВЛАТ БОШҚАРУВИНИ ҚУРИЛИШ СОҲАСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ДАВР ТАЛАБИ.....	80
8. Ширин Ҳамдамова ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕСТНЫХ ОРГАНОВ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ С МЕСТНЫМИ ОРГАНАМИ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ: ОТЧЕТНОСТЬ ХОКИМА.....	82

ФАРМАЦЕВТИКА

1. Yakubova Shaxnoza Abdurahmonovna O'ZBEKİSTONDA FARMATSEVTIKA TARMOG'INI RIVOJLANTIRISH.....	86
2. Fayzullayeva Shahodat Habibullo qizi, Norqulova Madina Shuxrat qizi KENG TA'SIRLI DORI VOSITASI YARATISHNING ILMİY ASOSLARI.....	88
3. Истора Олимжоновна, Фарманова Нодира ЭФИРНЫЕ МАСЛА СОЦВЕТИЙ ЛАВАНДЫ УЗКОЛИСТНОЙ (LAVANDULA ANGUSTIFOLIA L.), КУЛЬТИВИРУЕМОЙ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	89

ВЕТЕРИНАРИЯ

1. Самиев Абдулло Яшинович МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ВЕТЕРИНАРИЯ СОҲАСИ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИНГ ЯРАТИЛИШИ.....	91
2. Otegenova Shiyrinbike Kobeysinovna JIQILARDIN ASQAZAN HAM ISHEKLERININ SHANSHIWI MENEN OTETUGIN KESELLIKLER.....	93
3. Orazbaev J.K. EXINOKOKKOZ KESELLIGININ KELIP SHIGIWI HAM SEBEPLERI.....	95
4. Торешова Амина Уббиниязовна МЕСТНЫЕ КОЗЫ КАРАКАЛПАКИИ.....	97

ГЕОГРАФИЯ

1. Xolbayeva Sojida Turdiyevna GEOGRAFIYA DARSLARIDA XARITALARDAN FOYDALANISH.....	99
2. Boltayev Boltaboy Qo'chqarboyevich GEOGRAFIYA FANIDA KARTOGRAFIK ANTIPODNI ANIQLASH USULLARI.....	101
3. Davlatova Shahnoza Abdullajanovna, GEOGRAFIYA TA'LIMIDA DIDAKTIK O'YINLAR TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH.....	103

4. Ernazarova Dilfuza Ibragimovna

GEOGRAFIYA FANINI O'QITISHDA O'ZGACHA YONDASHUVLAR EKOLOGIK MUAMMOLAR MISOLIDA.....105

5. Matniyozova Karima Qadamboyevna

OROL DENGIZI.....107

6. Yoqubova Sharqiya Ataboyevna

DARSLIKLARDAGI AMALIY MASHG'ULOTNING AHAMIYATI.....109

7. Хайитбаев А.И., Файзуллаева С.Д.

ОРОЛ ДЕНГИЗИ ҚУРИШИНинг ОРОЛБҲИ МИНАҚАСИ ҲУДУДЛАРИГА САЛБИЙ ТАЪСИРИ ВА УНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....111

МУСИҚА ВА ҲАЁТ

1. Bazarova Shoxida Mirbaevna

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA FANNING TARBIYAVIY IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI.....114

2. Хайдарова Гавҳар

МИЛЛИЙЛИК, МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР - МУСТАФО БАФОЕВНИНГ ХОР АСАРЛАРИДА.....116

3. Ташипулатов Музаффар Файзуллаевич

XX-АСР ЎЗБЕК МИЛЛИЙ МУСИҚАСИ ТАРАҚҚИЁТИ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР КЕСИМИДА.....118

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ

1. Kuvandikova Salomat, Yakubova Ziyoda

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI JISMONIY SIFATLARINI TARBIYALASHNING ILMIY AMALIY ASOSLARI.....120

2. Расулова Майрам, Абдивайитова Шохидা

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ БЫСТРОТЫ ДВИЖЕНИЙ У ШКОЛЬНИКОВ МЛАДШИХ КЛАССОВ.....122

3. Ахмедова Сарвиноз Азатовна

БЎЛАЖАК ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҶИТУВЧИЛАРИНИ АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИОН ВОСИТАЛАР АСОСИДА СПОРТ КОУЧИНГИГА ТАЙЁРЛАШ.....124

4. BERDIEV G'AYRAT ULABOYEVICH

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF METHODS OF CONDUCTING PHYSICAL EDUCATION CLASSES IN HOT CLIMATES FOR PUPILS IN GRADES 5-9.....126

5. Boymatov Abbosjon, Mamajonov Ro'zmatjon

VOLEYBOL O'QITUVCHISINING PROFESSIONAL KO'NIKMALARI.....127

6. Mingboyeva Odina Mahmudjonovna

O'ZBEK XALQ MILLIY VA HARAKATLI O'YINLARINI JISMONIY TARBIYA DARSLARIDAGI O'RNI.....129

7. Muydinov Narimon Muydinovich, Nurmamatov Muzaffar Ibrohimovich

VOLEYBOL VA UNING YOSH SOG`LOM AVLOD TARBIYALASHDAGI O'RNI.....132

8. Дилора Ибодуллаева

АКАДЕМИК ЭШКАК ЭШИШ СПОРТ ТУРИ БИЛАН
ШУФУЛЛАНИШНИНГ ИЖТИМОЙ АҲАМИЯТИ ВА ИНСОН
ОРГАНИЗИМИГА ТАЬСИРИ.....134

9. Д.Носирова, Ф.Эргашева

СПОРТЧИЛАРНИНГ ИРОДА СИФАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИДА
ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ.....136

10. Хамроқулов Расулжон, Робилова Шарофатхон

ЎҚУВЧИЛАР ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИНГ АҲАМИЯТИ ВА УНИ
БАҲОЛАШ МУАММОЛАРИ.....138

11. З.Т.Сафарова, М.Тураева

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ФИЗИОЛОГИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ
ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....140

12. Киенко Г.В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И АДАПТАЦИОННЫЕ
ВОЗМОЖНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ
ВОСПИТАНИЮ.....142

13. Г. Т. Джураева

ВНЕДРЕНИЯ ШАХМАТ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС ШКОЛ.....145

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ВА ДИЗАЙН

1. Расим Хайров Золимхон ўғли, Раҳмонбердиев Шавкат Раймjon ўғли

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ ТАСВИРИЙ САНЪАТИДА ЎҚУВЧИ-ШОГИРДЛАРГА
ИНДИВИДУАЛ ЁНДАШУВ МАСАЛАЛАРИ.....147

2. Сайфулла Абдуллаев, Сухроб Абдуллаев

СПЕЦИФИКА ОБУЧЕНИЯ РИСУНКУ СТУДЕНТОВ 1 КУРСА
НАПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ "ДИЗАЙН".....148

3. Шарипжонов Мухиддин шокиржон ўғли

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБИЙ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ЖАРАЁНИДА УЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ.....152

АДАБИЁТ

1.Рўзметова С.С.

АБДУЛЛА ҚАҲХОР ҲИКОЯЛАРИ.....154

2.T.Jo'rayeva

LISLARNI KO'ZLAGAN YO'LOVCHI.....156

3. Qo'shaeva Nilufar Erkinovna

MUSTAQILLIK DAVRI LIRIKASIDA VATAN OBRAZI

(Muhammad Yusuf ijodi misolida).....158

4. Matkarimova Ra'noxon, To'xtasinov Jahongir

XALQ TAFAKKURI DURDONASI.....159

5. Abdurahmonova Mahbuba Abdug'aniyevna

O'QUVCHILARNI NUTQ ODOBIGA O'RGATISHDA "HIBBAT UL-HAQOYIQ"
ASARINING AHAMIYATI.....162

6. Азиза Комиловна АХМЕДОВА	
РЕАЛИСТИК ВА РОМАНТИК ОБРАЗ ҲАҚИДА.....	164
7. Boltaeva Zumirat Baxtiyorovna	
NAZM GULSHANIDA IKKI NUR.....	166
8. Eshonqulova Nigora	
MAKTABDA OGАHIY IJODINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	168
9. Есбосинова Гулшат Айтбаевна	
БЕКНАЗАР ЕРНАЗАРОВТЫН "ТАН АТҚАНДА" ПОВЕСТИНДЕ ЗАМАНЛАС ОБРОЗЛАР.....	170
10. Jonuzoqova Chaman Murodilla qizi	
BADIY SO'Z INSON PSIXOLOGIYASINI OCHUVCHI VOSITA SIFATIDA..	174
11. Madraximova Nazira Yaqubovna	
KICHIK JANRDAGI KATTA FALSAFA HAQIDA.....	176
12. Mahmudova O'lmasxon Nabijonovna	
ONA TILI DARSLARINI INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA TASHKIL ETISH.....	178
13. Mamadiyeva Yulduz	
QO'QON ADABIY MUHITIDA XON IJODINING TUTGAN O'RNI.....	180
14. Камолдин Марасулов Комиљонович, ХАЛҚ КИТОБЛАРИНИНГ ТИЛИ ҲАҚИДА.....	182
15. Masharipova Paroxat Atabayevna	
HAKIM NAZIR HIKOYALARIDA FARZAND TARBIYASIGA DOIR MASALALAR TALQINI.....	185
16. Mirzayeva Dildora Onarboyevna	
O'QUVCHILARGA MUMTOZ HIKOYALARNI O'RGATISHDA QIYOSIY METODDAN FOYDALANISH.....	187
17. Z. Narziyeva	
ULUG'DIR DUNYODA OTA DEGAN NOM.....	189
18. Gulnora Sattibayeva	
ALISHER NAVOIY IJODIDA TAMSL SAN'ATI.....	192
19. Shukurova Bahor Boltayevna	
ANGI DAVR HIKOYACHILIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	194
20. Dilorom Soqiqova	
MUSLIHABEGIM MISKIN RUBOIYLARI XUSUSIDA.....	197
21. ALTINAY TILEGENOVA	
QARAQALPAQ ADEBIYATINDA HAYAL-QIZLAR POEZIYASININ IDEYALIQ- TEMATIKALIQ BAGITI. 60-70-JILLAR MISALINDA.....	199
22. Tuliyeva Sarvinoz Abdulla qizi	
ALISHER NAVOIYNING MAQOLLARDAN FOYDALANISH MAHORATI..	202
23. Ubaydullayeva Aziza	
TARIXIY ROMANLAR USTASI.....	204
24. Olimjon Xolmatov	
ALISHER NAVOIY DINIY ILMLAR SOHIBI.....	208
25. N.Xudoyberdiyeva	
O'ZBEK ROMANLARIDA TARIXIY INVERSIYANI BERISH USULLARI VA VOSITALARI.....	210

26. Yusupova Madina Egamberdi qizi	
NAVOIY OBRAZI QIYOSIDA: TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TO'QIMA.....	212
27. Zaripova Dilfuza Baxtiyorovna,	
DIDAKTIK ASARLARDA VAZIR OBRAZI.....	214
28. Ваҳобжон Авазов	
"САБО ВА САМАНДАР" РОМАНИДА РУҲИЯТ ТАЛҚИНИ ВА РАМЗИЙЛИК.....	216
29. Камола Аскарова Сайдикрамовна	
АҲМАД ЯССАВИЙ ИЗДОШЛАРИ: СУЛАЙМОН БОҚИРФОНИЙ.....	219
30. Палымбетов Камалбай Сарсенбаевич	
СУЛАЙМОН БАҚИРФОНИЙ МЕРОСЛАРИНИНГ ҚОРАҚАЛПОҚ АДАБИЁТШУНОСЛИИГИДА ТАДҚИҚ ҚИЛИНИШИ.....	221
31. Pardayev A'zam Allanazarovich	
WOMEN'S IMAGES IN JACK LONDON'S "NORTHLAND STORIES".....	223
32. Раджапова Феруза Абдуллаевна, Рахимова Лайло Мўминжоновна	
АДАБИЙ АФОРИЗМЛАР ТИЛ БАДИИЯТИНИНГ УНСУРИ СИФАТИДА (Эркин Аъзам ижоди мисолида).....	225
33. Раджапова Феруза, Рахимова Лайло	
НАЗАР ЭШОНҚУЛ ИЖОДИДА ФАЛСАФИЙ ТАФАККУР КҮРИНИШЛАРИ.....	227
34. Сайымбетов Шарафатдин Уракбаевич	
АБУ РАЙХАН БЕРУНИЙ ОБРАЗЫНЫН ҚАРАҚАЛПАҚ ПОЭМАСЫНДА КОРКЕМ АНАЛИЗИ.....	229
35. Хуршида Бердиёрова, Наргиза Эргашева	
"ҲАКИМ ВА АЖАЛ" ДОСТОНИНИНГ АДАБИЁТДАГИ ЎРНИ.....	232
36.Хасанова Нигора Низомовна	
МУҲАММАД ЮСУФ-ЭЛ СЕВГАН ШОИР.....	234

ЖУРНАЛИСТИКА

1.Ochilova Maysara Olimovna	
JAHON TAJRIBASIDA DAVRIY MATBUOTNING INQIROZI: SABAB, OQIBAT, NATIJA. DAVRIY NASHRLARNING SAQLAB QOLINISHI.....	236

ГЕОГРАФИЯ

GEOGRAFIYA DARSLARIDA XARITALARDAN FOYDALANISH

Qashqadaryo viloyati Qarshi shahar

4- maktab geografiya fani o'qituvchisi

Xolbayeva Sojida Turdiyevna

Annotatsiya: Mazkur tezisda geografik obyektlarni geografiya dars jarayonidan o'quvchilarga o'rgatish jarayonida xaritalardan foydalanish ahamiyati yoritildi.

Kalit so'zlar: xarita, gorizontal, daraja turi, meridianlar, paralellar, koordinata, joy rejası

Geografiya - eng qadimiy fanlardan biri bo'lib, minglab yillar davomida insoniyatga xizmat qilib kelmoqda. Insoniyatning amaliy ehtiyojlarini qondirgan holda geografik tadqiqotlar ayni paytda doimo qo'yilgan maqsadga erishishdagi jasorat, mardlik, sabot-matonat kabi ko'pgina benazir insoniy sifatlarini namoyon etish uchun zarur bo'lgan keng jabha sifatida ham e'tiborni jalg qilgan. Buyuk dengiz sayyoohlari, yangi yerlarni ochish uchun yurish qilgan tadqiqotchi sayyoohlari, qutbchilarining kashfiyotlari, geograf olimlarning ekspeditsiyalari azaldan juda katta qiziqish o'yg'otgan. Geografiyaning xizmatlari nafaqat o'tmishda emas, balki hozirgi paytda ham tobora ortib bormoqda. Hozir ham geograflar Antarktikada, qutbyoni va boshqa kam o'rganilgan hududlarda, Dunyo okeanining kenklari va chuqurliklarida yangi kashfiyotlar qilmoqdalar. Geografik obyektlarni geografiya dars jarayonidan o'quvchilarga o'rgatish jarayonida albatta xaritalardan foydalanamiz. Umumita'm lim maktablarida xaritalarni tuzilishini tushutirish o'quvchilarga o'rgatish geografik bilimlarni egallashda muhim o'rinni tutadi.

Xarita bu-geografiyaning tilidir. O'quvchilarni geografik xaritalarni tuzilishini tushuntirishga o'rgatish uchun joyda amaliy ishlar olib boriladi, joy rejası bilan ishlanadi, gorizontallarni o'qish bo'yicha amaliy ishlar bajariladi, daraja to'ri bilan mashq qilinadi, turli xaritalar solishtiriladi, nuqtalarning geografik koordinatalari aniqlanadi, turli masshtablar bilan mashq qilinadi va h.k. xaritalarni tushunishni eng yaxshi yo'li joyni o'rganish va uni xaritada qanday tasvirlanganligini aniqlashdir. Bundan tashqari globusdan xaritaga o'tish, rejadan geografik xaritaga o'tish orqali ham geografik xaritalarni tuzilishini tushunishga yordam beradi. Mazkur usullar yordamida o'quvchilarni daraja to'ri va geografik xaritalarni tushuntirishga imkon beradi.

Joyda va sinfda olib boriladigan amaliy mashg'ulotlar (yo'nalishlarini aniqlash, masofani o'lhash va ularni chizmada tasvirlash hamda ularni joy rejasiga tushirish) o'quvchilarni geografik xaritalarda haqiqatda borliq va hodisalar tasvirlanganligiga ishonch hosil qilishiga undaydi. Geografik xaritalarni tuzilishini tushunishga faqat joyda olib borilgan ishlargina emas, balki joyning xomaki rejası bilan ishlash ham yordam beradi. Bunday ishlar o'quv sayohatlari, turistik poxodlarda va joyda amaliy ishlar olib borganda bajariladi.

O'quvchilar yirik masshtabli xaritalarni tuzilishini gorizontallarni o'qish bo'yicha olib boriladigan mashqlarda, topografik xaritalar yordamida relyefni tasvirini tushirish jarayonida joyni rejasini tuzish davomida o'rganishadi. O'z yashash joyini tuzilishi va joy rejasini o'rganish davomida o'quvchilar asta - sekin yirik va mayda masshtabli xaritalarni tuzilishini anglay boshlashadi. Ular topografik va geografik xaritalarni solishtirish asosida joy rejası va geografik xarita o'rtasidagi farqlarni tushuna boshlashadi.

O'quvchilar kartografik andozalarni (proyeksiyalarni) turlarini o'rganish davomida geografik xaritalardagi xatoliklar va ularning miqyosini tushuna boshlashadi, xatoliklarni qanday sodir bo'lismeni o'quvchilar tushunishi uchun globusdagi va ma'lum bir xaritadagi borliqni o'lchami solishtiriladi. Masalan, Chukotka yarim oroli yoki Grenlandiya orolini globusda va xaritada tasvirini solishtiradi. Ularning tasviri xaritada globusdagiga ko'ra kattaroq tasvirlangan, ana shu farqlarning asosiy sababi xaritalardagi xatoliklar ekanligi tushuntiriladi. Masalan, globus Yerning kichiklashtirilgan modeli hisoblanadi, shuning uchun unda geografik borliq xatosiz tasvirlanadi, xarita esa globusni tekislikka yoyish natijasida hosil bo'lgan, shuning uchun uning chekka qismlarida xatoliklar katta bo'lishi tushuntiriladi.

Xaritalarning daraja to'ri, meridianlar va paralellar o'rganib bo'lingandan so'ng o'quvchilar geografik koordinatalar bilan mashq qilishadi. Buning natijasida ular har qanday nuqtani geografik o'rnini topishni o'rganishadi va daraja to'rini ahamiyatini anglashadi, bundan tashqari ular daraja to'ri meridian va parallelarga qarab yo'nalish va masofani aniqlashni o'rganadi. O'quvchilar nuqtani geografik koordinatasini aniqlashni yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun hayotdan misollar keltirish lozim. Masalan, o'z shahrini, yoki tumani markazini koordinatalarini aniqlash, O'zbekistonni chekka nuqtalarini, eng baland va eng past nuqtalarini koordinatalarini aniqlash. Xarita masshtabi bilan ishlaganda o'quvchilar geografik borliqni kichrayish yoki

kattayishi darajalari bilan tanishishi lozim. Buning uchun avval yirik, o'rtalari va mayda mashtablar haqida tushunchalarga ega bo'lmoqlari lozim. Shundan so'ng har xil geografik borliqni, masalan Chorvoq suv omborini kengligi va uzunligini aniqlashlari lozim. O'quvchilar geografik xaritada masofani taxminan aniqlashlari uchun ayrim geografik borliqni uzunligini aniqlab uning yordamida kerakli masofani topishlari mumkin. Masalan, Saxalin orolini uzunligi 1000 km, shundan foydalanib Osiyodagi joylarni uzunligini topish mumkin. Biror joyni uzunligini topish uchun Saxalin orolini hayolan joylashtiriladi va masofa aniqlanadi. Masalan, uzunligi aniqlanadigan joygacha 2 ta Saxalin oroli sig'sa, demak uning uzunligi 2000 km ekan. Bundan tashqari daraja to'ridan foydalanib ham masofani o'lchashni o'quvchilar o'r ganmog'i lozim. Buning uchun 10 yoyning uzunligini bilish kifoya. Meridian bo'yicha 10 yoyning o'rtacha uzunligi 111 km. Agar ikki nuqta orasidagi masofa 100 bo'lsa u kmda quyidagicha ifodalanadi: $10 \times 111 = 1110$ km. O'quvchilar geografiya darslarifa xaritalardan foydalanib ob'yektlarning joylashgan o'rinalarini bilib oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lif to'g'risida"gi qonuni. T., 1997 y.
2. Qurbannoyozov R "Geografiya o'qitish metodikasi" Geografiya ta'limi uchun o'quv qo'llanma. Urganch .2001y
3. Ochilov.M "Yangi pedagogik texnologiyalar . Qarshi .Nasaf.2000.y
4. www.Zyonet.uz

GEOGRAFIYA FANIDA KARTOGRAFIK ANTIPODNI ANIQLASH USULLARI

Boltayev Boltaboy Qo'chqarboyevich
Xorazm viloyati Xiva tumani
6-son maktab geografiya fani o'qituvchisi
boltayev_19@bk.ru Tel: +998(99)7732116

Annotatsiya: Maqolada geografiya fanidan mashq va masalalarni yechish davomida mantiqiy yechish usullaridan foydalanishni o'rgatish beriladi.

Kalit so'zlar: Geografiyada kartografik mantiqiy usullar, kartografik antipod, antipod fo'rmlasasi, yer antipod kartasi, kartografik antipodda masala yechish.

Yoshlarni mafkuraviy tahididlarga qarshi kurash ruhida tarbiyalashda, ularda mafkuraviy immunitetni shakllantirishda ta'lif-tarbiya ishlarni oqilona yo'lda qo'yish, ularni zamonaviy ilm-fan, madaniyat, texnika va texnologiya yutuqlari bilan muntazam ravishda tanishtirib borish katta ahamiyatga ega. Mamlakatimiz kelajagi esa kadrlar tayyorlashga bevosita bog'liqdir.

Geografiyada kartografik mantiqiy usullar: Geografiya - Yer yuzining tabiatini, aholisi va uning xo'jaligini o'rganadigan fandir. Bu fan bizga yer yuzi haqida ko'plab bilimlarni egallashimizga yordam beradi. Endilikda hukumatimiz tomonidan xalqimizni nurli va istiqbolli yo'lga boshlaydigan uddaburon, zukko yoshlarni tarbiyalashga va yetuk mutaxassis-kadrlar tayyorlashga katta e'tibor qaratilmoqda. Ona Vatanimizga ana shunday zukko va bilimli kadrlarni yetkazib berishda geografiya fanining o'ziga xos o'rni, beqiyos ahamiyati bor. Kartografiyadamantiqiy darajabajariladigan mashq vamasalalar turigakartografikanti podni aniqlashga doir masalalar ham kiradi va bunday masalalar fan olimpiadalarida ham tez-tez uchrab turadi.

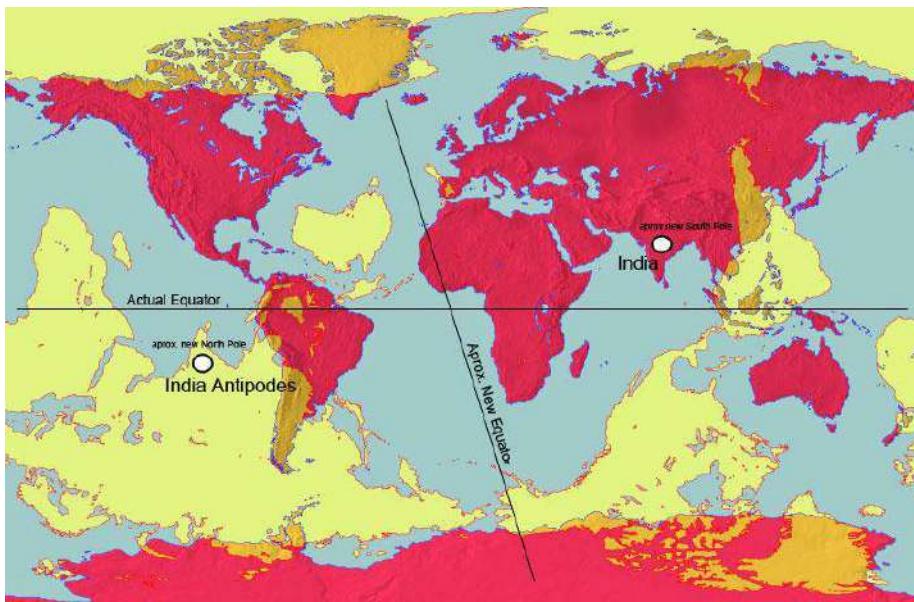
Kartografikantipod: Kartografikantipod (anti - qarshi, podos - oyoq) deganda, yer sharidagi ma'lum nuqtadan yer shari o'qi o'lchamidagi faraziy qoziq qoqliganda, yer shari markaziga perpendikulyar holatda uning teskari (qarama-qarshi) qutbini aniqlash yoki hisoblab topish tushuniladi. Masalan, shimoliy qutbda turgan kishining oyog'i ostida shubhasiz janubiy qutb joylashganligibarchamizga ma'lum. Xo'sh yer sharidagi boshqabir nuqtaning anti podi qanday aniqlanadi?

Antipod fo'rmlasasi: Yer yuzasidagi biror nuqtaning anti podini toppish uchun quyidagi formuladan foydalanish o'rinli bo'ladi:

$$\varphi_a = \varphi'$$

$$\theta_a = (180^\circ - \theta)'$$

φ - nuqtaning geografik kengligi; θ - nuqtaning geografik uzunligi; ' belgisi - teskari yarim sharga (kenglik va uzoqlikka) o'tish.

Yer yuzasi anti podlari kartasi

Yer antipod kartasi: Yuqoridagi kartadaqizil rang bilan ko'rsatilgan quruqlikmaydonining antipodi och sariq rangda berilgan bo'lib, ular suvlik yuzasi bilan ustma-ust tushishini ko'rish mumkin. To'q sariq rangda berilgan hududlarning anti podi esaquruqlik yuzasigato'ri keladi. Yangi Zelandiyaning antipodi Ispaniya hududigato'g'ri keladi. Tinch okeanidagi orollar Grenvich rasadxonasininng antipodi hisoblanadi.

Kartografikanti poddamasalayechish:

Kartografik anti podni aniqlashgadoir mashq va masalalar

1. Vladivostok (430sh.k. 1320 shq.u.), Sidney (360 j.k. 1500 shq.u.),

San -Fransisko(380 sh.k.1230g'b.u.), Buenos-Ayres(350 j.k.580 g'b.u.) shaharlaringin anti podlarini toping.

Yechish:

1)Vladivostok shahrining antipodi:

430 sh.k. = 430 j.k. 1800 - 1320 shq.u. = 480 g'b.u

2) Sidney shahrining antipodi:

360 j.k. = 360 sh.k. 1800 - 1500 shq.u. = 300 g'b.u.

3) San-Fransisko shahrining antipodi:

380 sh.k. = 380 j.k. 1800 - 1230 g'b.u. = 570 shq.u.

4) Buenos Ayres shahrining antipodi:

350 j.k. = 350 sh.k. 1800 - 580 shq.u. = 1220 g'b.u.

2. Madagaskar (120-260 j.k. va 430-510 shq.u.), Olovli Yer (530-550 j.k. va650-710 g'b.u.) orollarining anti podlarini aniqlang.

Yechish:

1) Madagaskar orolining antipodi:

120 j.k = 780 sh.k 260 j.k = 260 sh.k

1800 - 430 shq.u. = 1370 g'b.u 1800 - 510 shq.u. = 1290 g'b.u

2) Olovli yer orolining antipodi

530 j.k = 530 sh.k 550 j.k = 550 sh.k

1800 - 650 g'b.u. = 1150 shq.u 1800 - 710g'b.u. = 1090 shq.u

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1."Geografiyadan mashq va masalalarni yechish usullari"- Q.Bahramov,G.Halimova // "NAVRO'Z" nashriyoti .Toshkent-2017.

2. "Geografik ma'lumotlar to'plami"- O.Q.Tobirov // Ilmiy maqola-2017.

3. "Tabiiy geografiyadan amaliy mashg'ulotlar" - M.T. Mirkamolov, M.M. Avezov, E.Y. Nazaraliyeva / / Toshkent-2015.

4. www.geografiya.uz internet sayti

GEOGRAFIYA TA'LIMIDA DIDAKTIK O'YINLAR TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Davlatova Shahnoza Abdullajanovna,
Namangan Viloyati Chortoq tumani
12-sonli maktab geografiya fani o'qituvchisi
tel:+998 93 4971129

Annotatsiya

Umumiy o'rta ta'lif maktablarida ta'lif-tarbiya jarayonining samaradorligini kengaytirishda "Geografiya" fanining o'ziga xos o'rni bor. Buning uchun "Geografiya" fanini o'qitishda didaktik o'yinlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada "Geografiya" fanini o'qitishda didaktik o'yinlardan foydalanish imkoniyatlari haqidagi tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: o'yin, didaktik, texnologiya, topishmoq, geografik, qiziqarli

Zamonaviy jamiyatda yangi g'oyalarni qidirish va yaratishga tayyor, innovatsion faoliyatga qodir bo'lgan, kasbiy jihatdan yetuk, ijodkor mutaxassislarga talab oshib bormoqda. Hozirda mamlakatimizning barcha maktablarida o'z ish faoliyatini olib borayotgan ustoz va murabbiylar zamonaviy o'qitish usullarini bosqichma-bosqich yaratib bormoqdalar, shuningdek, geografiya fanida ham hozirda darslarni tashkil etishda turli xil didaktik o'yinlar yaratilmoqda, Geografiya darslarini va sinfdan tashqari ishlarni hayotga tadbiq etish, ularni qiziqarli va ijodiy tashkil etish bosh masaladir. Geografik o'yinlar nihoyatda xilma-xil bo'lib, ushbu geografik o'yinlar dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarning qiziqarli bo'lishida, o'quvchilarning geografiya faniga bo'lgan havasini oshirishda qulay va samarali vositalardan biri hisoblanadi. Shu o'rinda geografik topishmoqlarni darslarga olib kirish ko'zlangan maqsadga erishishda benihoyat katta yordam beradi. Sababi, topishmoqlar katta so'z o'yini asosida vujudga keladi. Bu qadimiy geografik o'yin ham katta badiiy mahoratni va topqirlikni talab etadi. Topishmoqlar bolalarga estetik zavq bag'ishlab, ularni she'riyat dunyosiga olib kiradi. Shuningdek, topishmoqlar darslarda olingen bilimlarni mustahkamlashga, fikrlashga o'rgatib, fanga qiziqishini ortiradi. Topishmoqni hozirjavoblik bilan topgan o'quvchi o'z bilimiga ishonch hislarini shakllantiradi, javob esa keyingi egallanajak bilimlariga kuch baxshida etadi. Bunda o'quvchini fikrlashga, o'qituvchining har bir so'ziga e'tibor berishga, o'z fikrini ilmiy asoslab bayon etishga o'rgatishdan iborat. "Geografik topishmoqlar" darsning boshlanishida o'quvchi diqqatini jalb etish va o'tgan mavzular bo'yicha bilimini sinashga dars so'ngida esa yangi materialni qay darajada qabul qilganligini bilish va o'quvchilarga ijodiy dam berish maqsadida foydalaniladi.

To'rt tomoning aniqlab berur, Darajada joylar aks etar. Osmonda, suvda, o'rmonda, Sayohating chog'i asqotar. (Kompas)

Unga o'simliklar yuzini burar, Qumursqalar inin og'zin qurar, "Avstraliya" - so'zi unga taqalar, Bu tomonning nomi qanday atalar? (Janub)

Yer yuzida shunday nuqta bor, Kecha-kunduz farqlanmas unda. Yulduz ham so'nmaydi zinhor, Charaqlaydi kunda va tunda. (Shimoliy qutb)

Shu kabi topishmoqlar tabiiy geografiya kursida darslarni o'tishda foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Har bir topishmoqni o'tiladigan dars mavzusiga moslab o'tilsa, dars yanada samaraliroq va qiziqarliroq bo'ladi.

Deylik, VI-sinf materiklar okeanlar kursida biror-bir materikning hayvonot olamini, tabiat zonalarini o'tganimizda topishmoq asosida darsni boshlaymiz.

Bunday topishmoqlarga: U dunyoda eng katta ummon, Tinchligiga bor erur gumon. (Tinch okeani)

U qit'aga o'xshaydi, Orollarni qo'shmaydi. (Materik). Bir o'zanli yo'l bo'lur, Oqib-oqib ko'l bo'lur. (Daryo). Ulkan xaltali hayvon, Qayerni qilgan makon? (Avstraliya)

Shu kabi topishmoqlardan darsda foydalanib mavzular yoriltsa, bolalarni topqirlik, zukkolik, chaqqonlik va ularni mantiqan o'ylab so'ng so'yashga o'rgatadi. Bu kabi topishmoqlar mavzuni yaxshi tushuntiribgina qolmasdan, geografiyanı boshqa sirlarini ham bilib olishga yordam beradi. Shu kabi topishmoqlar o'quvchilarni topqirlikka, chaqqonlikka, ziyraklikka undaydi va xotira tezligini sinaydi. Bundan tashqari VII va VIII sinf kurslarida hamda IX sinf kurslarida ham geografiya darslarida geografik topishmoqlardan foydalanib darsni tashkil qilish, musobaqalar uyuşdırish ham katta samara beradi. Topishmoqlar o'quvchilarga milliy qadriyatlarga, Vatanga, tabiatga, geografiyaga bo'lgan mehrini, qiziqishini oshiradi. Shu bilan bir qatorda, zukkolikka, hozirjavoblikka o'rgatadi.

"Besh daqqaq" o'yini. Bu o'yinni geografiyada xohlagan mavzuni o'rganishda qo'llash mumkin. O'quvchilarni

stol atrofida shunday joylashtirish kerakki, bir birining nima yozayotganligini ko'rmasin. O'yinni o'qituvchi yoki a'llochi o'quvchi boshqarib borishi mumkin. U vazifani tanlaydi. O'quvchi besh daqiqa ichida topshirilgan topshiriqni bajaradi. O'quvchilar yozishni bir vaqtida tugatishi shart. Masalan, geografiyadan joy nomlari bo'lsa eng ko'p nom yozgan va uni izohlab bergen o'quvchi g'olib hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, geografik o'yinlar qaysi turda bo'lmasin o'quvchini mustaqil fikrashga, aqlini peshlashga o'rgatadi. Geografik o'ylarlarni tashkil etganda o'quvchining yosh xususiyati, sa'viyasi o'yin vaqtida hisobga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Kalonov B.H., Hayitov A.T., Erdonov L.N. O'zbekiston geografiyasini maktabda o'rganish.-Qarshi, Nasaf nashriyoti, 2004
- 2.Mo'minov.O. "Zamonaviy geografiya darslarida qo'yilgan talablar" "O'qituvchi" 1990 y.
- 3.Hayitov A.T.,Boymurodov N. Ta'limda hoan'anaviy darslar va interfaol usullardan foydalanish. -T.: Yangi asr avlod. 2006

GEOGRAFIYA FANINI O'QITISHDA O'ZGACHA YONDASHUVLAR EKOLOGIK MUAMMOLAR MISOLIDA.

Ernazarova Dilfuza Ibragimovna

Xorazm viloyati Yangibozor tumani

9-maktabning geografiya fani o'qituvchisi

Tel nomer:+998978560475

Annotatsiya: Ushbu maqolaning mazmun-mohiyati quyidagicha, ta'lif sifatini oshirishda pedagog tomonidan yangicha g'oya va metodlarning dars jarayonida qo'llanishi, o'quvchilarga dars jarayonini yangicha texnikalar va yangi ma'lumotlar asosida tashkil qilishda zarur ko'nikmalar yoritib berilgan. Shu bilan bir qatorda ekologik muammolar va ularga yechimlar ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar:AKT, ekologiya, Jak Iv Kusto, "Toza hudud".

Agar bolalar erkin fikrlashni o'r ganmasa , berilgan ta'lif samarasi past bo'lishi muqarrar.

I.A. Karimov

Ta'lif va tarbiya masalasi barcha davrlarda eng dolzarb , ertangi taqdirimizni hal qiluvchi vazifalardan biri bo'lib kelgan. Chunki, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga hissa qo'shadigan yuqori malakali,yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlash bevosita ta'lif tizimining rivojiga bog'liq. Shu bois,Vatanga , xalqiga sadoqatli , mustaqil fikrlaydigan ijodkor shaxsni voyaga yetkazish bugungi kunda davlat siyosatining ustivor yo'nalişlaridan biri bo'lib kelmoqda.Shuning uchun umumiyo'rta ta'lif tizimida yetakchi o'quv fanlaridan hisoblangan geografiya fanining maqsadi,mazmuni va o'qitish usullarini takomillashtirish zarurati,shu soha mutaxassislari va mutasaddilari zimmasiga ulkan ma'siliyat yuklaydi.

Ertamiz yoshlari bilimli, kasb-hunarli, ma'naviyatli, har tamonlama yetuk, intellektual salohiyatga ega yoshlar bo'lib ulg'ayishlari uchun keng imkoniyatlar yaratildi.Maktabgacha ta'lif,umumta'lif,oliv va o'rta maxsus ta'lif borasidagi o'zgarish va yangiliklar har bitta pedagogni ruhlantirdi.

Ta'lif sifatini oshirishda milliy va jahon tajribalaridan foydalanish ko'proq va kengroq natija berishini bugun zamonning o'zi isbotlab berdi.Dunyo miqiyosidagi ko'rlik-tanlovlarda kuchli bilim bilan birga,mukammal tajriba ham talab etiladi.Har bir soha,fan bo'yicha yetuk kadrlarni tayyorlash orqali ta'lif sifatini yanada oshirish mumkin. Umumta'lif maktablarida tabiiy fanlarning o'qitilishida yangicha metodlar va usullardan foydalanish o'z samarasini bermoqda. Chunki,axborot texnologiyalari rivojlangan XXI asrda informatsiya sekundda qo'limizga yetib kelmoqda.Bugun yerning u burchagida yangi orol yoki davlat paydo bo'lganligini bilish uchun yillar sanashning hojati yo'q.Texnologiyalar shu darajada rivojlanganki,hatto dunyo mo'jizalarini onlayn tarzda tomosha qila olamiz. O'sib kelayotgan yosh avlod esa bu o'zgarishlarni ikki karra tezroq qabul qiladi.Shunday ekan,darsni AKT va zamonaviy texnologiyalar,dunyoning eng so'nggi yangiliklari bilan boyitish orqali XXI asr yoshlarini qiziqtirish mumkin.Sababi, uzundan uzun ma'ruzalar-u , varaq to'ldirib takrorlashlar, zamonaviy qilib aytganda "moda"dan qoldi.

Geografiya faniga to'xtalsak,bu fan o'quvchilarni birinchi galda xarita va yozuvsiz xaritalar bilan ishlash,yer yuzi davlatlari haqida batafsil ma'lumotlarga ega bo'lishlari,insoniyatning global muammolari bo'lgan ekologik muammolarga bo'lgan e'tiborni oshirish,tabiat in'omlaridan tejab-tergab foydalanishga o'rgatishni o'z oldiga maqsad qilgan.Jak Iv Kusto aytganidek: "Biz yerni ota-bobolardan merosga oлган emasmiz,biz uni kelgusi avloddan qarzga olganimiz."Darhaqiqat,biz juda ko'p deb o'ylagan Orol ham tugab bormoqda,ba'zi boyliklarimizning esa topishni iloji yo'q.Ertaga bizdan qoladiganlarni kutayotganlar bizning avlodlarimiz.

Yoshlarning bilim salohiyatini oshirishda darsliklarda har bir mavzu oxirida amaliy ishlar(yechim topilgan biron bir ishning namunasi bilan),testlar,yozuvsiz xaritalardan topshiriqlar,bilts savollar berilib borilsa,o'quvchining darsga bo'lgan qizig'ishi yanada ortadi.Albatta,fanni bolalarga tushunarli va aniq qilib yetkazishda yuqorida aytib o'tilganidek,har bir darsda yangi innovatsion metodlar(aqliy hujum, klaster, moychechak) yoki aqlni charxlovchi krosword, chaynwordlardan, multimedia va video ko'rsatuvlardan imkon boricha ko'proq foydalanish kerak.Bu o'quvchida fikr rang-barangligini shakllantiradi.Mavzular orasida o'quvchilar bilishi zarur bo'lgan mavzu deb ekoliya mavzusini aytishim mumkin.Chunki,inson toza havodan nafas olib,ruhan,ma'nan va jismongan sog'lom bo'lsa,hayotga nisbatan qiziqishi ortadi.Misol uchun , o'zimiz istiqomad qiladigan Yangibozor tumani misolida olib qaraydigan bo'lsak,tuman agrar sohaga ixtisoslashgan.Va tumanda ekologiya va atrof-muhit sohalarida quyidagicha chora-tadbir va yangiliklar kiritishni xohlardim:

- Tuman havosini toza saqlash bo'yicha targ'ibot harakatlari;
- Tumanda ekinlar(tol,terak yoki poliz ekinlari) poyalari va yaproq ostidagi zararli hashorotlarni

yo'q qilish va ular uchun kimyoviy vositalar ustida tajribalar o'tkazish uchun sharoitlar yaratish;

- Oqova suvlardagi,tevarak atrofdagi plasmassa(boklashka,yelim idishlar),selafanlar va axlatlardan butkul tozalanishi uchun maxsus "Toza hudud" tashkiloti faoliyatini kengaytirish,rivojlantirish va joriy qilingan jarimalarni amalda muntazam qo'llash;

- Ko'ngilli yoshlardan iborat targ'ibot guruhlari tashkil qilinishi va ular o'rtaida keng miqiyosdagi tanlovlarning tashkil qilinishi;

- Maktab o'quvchilar uchun tumandagi fermer xo'jaliklariga ekskursiyalar tashkil qilish;
- "Toza hududdan toza hayot sari" deb nomlangan ommaviy targ'ibot tadbirlarini tashkil qilish;
- Tumandagi ishlab chiqarish va qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan fermer xo'jaliklari va korxonalar haqida umumta'lim maktablarida tanishtiruv burchaklarini tashkil qilish va darslarda ular haqida o'rganish.

Dars jarayonini qiziqarli va o'quvchiga tushunarli qilib o'tkazishda quyidagi sxemani tanlaganman:

- Davomat
- dunyo xabarları
- o'tilgan mavzuni mustahkamlash(metodlar orqali)
- yangi mavzu haqida qisqacha tushuncha
- mavzu yuzasidan yangi ma'lumotlar
- yangi mavzu bayoni
- mavzuga doir videorolik va interaktiv o'yinlar
- mavzuni mustahkamlash
- guruhlarni baholash
- baholash uyga topshiriq berish.

O'quvchilarni noqulay vaziyatga qo'ymaslik uchun savollarni qanday berish zarur:

- 1.Savolni avval butun sinfga berish;
- 2.O'quvchilarga savolni o'ylab olish uchun fursat berish;
- 3.Agar kimsidir javob berish istagini bildirsa, uni rag'batlantirish, davom ettirish yoki qo'shimcha qilishni so'rash;

4.Agar yetarlicha vaqt o'tsada, sinf jim o'tirsaga, o'quvchilarning sizga uzatayotgan noverbal belgilari (nigoh yo'nalishi, tananing oldinga engashishi)ga e'tibor berish va biror kishiga shaxsan murojaat qilish kerak;

5.Agar hech qanday belgilar sezilmasa, savolni sharhlashingizga ehtiyoj bor - yo'qligini sinfdan so'rang;

6.Yaxshi savol berilgani uchun maqtashni oshirib yubormang.

Kommunikatsiya samarali bo'lishi, turli to'siqlar mazmunga zarar yetkazmasligi uchun qayta bog'lanishdan foydalanishni unutmang.

Qayta bog'lanish nima?Inson hayoti davomida doim o'zgalar bilan muloqotga kirishib, atrofdagilarning o'ziga nisbatan munosabatiga tayanib yashaydi. O'z navbatida, o'zi ham atrofdagilar haqida fikr yuritadi, ularning hatti- harakatlarni baholaydi. Ko'pchilik o'zgalarning fikrini o'ta muhim hisoblaydi, bu fikrlarni inobatga olish zarur deb biladi.

Dars jarayonida asosan,o'quvchining shaxsiy fikriga ko'proq qulqoq tutish kerak.Chunki, mustaqil fikr bildirish orqali ,u o'z tushunchalarini ifodalaydi.

Ustoz-shogird an'anasiiga amal qilgan holda qo'shimcha mashg'ulotlar orqali,o'tilganlarni mustahkamlab turish lozim.

Har bir pedagog o'zi ta'lif berayotgan o'quvchida jamiyatning ertangi kunini ko'radi.Bu degani jamiyatning ertangi hayotini ustozlar, pedagoglar belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.ziyonet.uz sayti
- 2.Maktabda Geografiya jurnali.

OROL DENGIZI

Matniyozova Karima Qadamboyevna

Xorazm viloyati Bog'ot tumani

17-son maktab geografiya fani o'qituvchisi:

Telegram +998(91)420 45 07; Telefon .99 333 85 29

Annotatsiya: Ushbu maqola umumiy o'rta ta'lif maktablarida geografiya fanidan "Orta Osiyo va O'zbekiston tabiiy geografiyasida "O'rta Osiyo ko'llari va suv omborlari ,O'rta Osiyoning ekologik muammolari va tabiatini muhofaza qilish ,O'zbekiston ko'llari va suvomborlari mavzulari bo'yicha dars mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda zarur bo'ladigan nazariy ma'lumotlar ,o'quvchilarda shakillanishi kerak bo'lgan kampetensiyalar va ularning boshqa fanlararo bog'liqligi yuzasidan ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlari: Ko'l , sho'rlik, ekologiya ,oqmas ko'l ,sho'rhanish, erroziya, exota ,artezian quduqlar ,ekstensiv ,Orol qumi .

Orol ko'li 1960-yilgacha kattaligi bo'yicha dunyoda to'rtinchi, Osiyoda esa Kasbiydan keyin ikkinchi o'rinda turardi ,maydoni kattaligi uchun unga dengiz deb ataydilar .Ko'l Turon tekisligining markazida Ustyurt platosining sharqiy qismida joylashgan tektonik cho'kmadir .Unga ikki yirik daryo Amudaryo va Sirdaryo quyiladi .

Dengiz suvi to'lib oqgan paytlarda baliqlar ovlangan , Mo'ynoq port shahar bo'lgan ,zavodlar ishlab turgan ,odamlar ish bilan ta'minlangan .Yon atrofdagi to'qayzorlarda hayvonlar orasida hattoki yo'lbars ham uchragan .Navigatsiya davri 7 oy davom etgan .

Keyinchalik salbiy oqibatlar avj olishi natijasida Amudaryo va Sirdaryo suvlaridan sug'orish ishlarida ekstensiv foydalanildi . 1983- 1985 yillarda Sirdaryo Orolga bir tomchi ham suv bermay qo'ydi ,Amudaryoning suvi esa 7-9 kub km dan oshmadidi . Dengiz suvi shunday chekindigi xattoki bir kechaning o'zida 200 m gacha ham chakingan paytlar bo'lgan .Uning yuzasidan 1 yilda bir metrgacha suv bug'langan bu esa daryolar kanallar olib kelgan suv miqdoridan ko'pdidi. Asosiy e'tibor paxtachilikka qaratildi .Ekologiyaga,tabiatga umuman e'tabor berilmadi .

NATIJADA:

Sening osmoningni qopladi bulut ,
Suvlaring aylandi nordon sho'r tuzga .
Sening bag'ring qilgan namatoqlarga ,
Davoyingni aytgin o'sha yovuzga .

Suving ifloslandi tuzlar ko'paydi ,
Birin ketin nobut bo'ldi baliqlar .
Insonlarchi turli kasallikklardan,
Og'rindi mudom ko'paydi dardlar .

Tuproq ifloslandi qushlar ham o'ldi ,
Inson dengizini misilsiz ko'mdi .
O'simligi, hayvon butun nobutdan ,
Xavf ostida qoldi jumla tabiat .

Kelinglar insonlar asraylik Orolni ,
Qo'lni qo'lga bering jo'shib biz qani .
Bir zarra bo'lsa ham qo'shaylik unga ,
Oshiraylik biz insonlar Orol sathini .

Dengiz suvining chekinishi uning atrofida to'qayzorlarning umuman yo'q bo'lishiga olib keldi .Bunday noqulay vaziyat tufayli dehqonchilik va chorvachilikka jiddiy zarar yetkazildi , sho'rhanish esa oldingidan 3 barobar oshdi . Bu muomma nafaqat O'zbekiston iqtisodiyoti emas ,O'rta Osiyo ,butun dunyo tabiatiga ham ta'sir ko'rsatayapdi . Orol va Orol bo'yи muommasini BMT anjumanida 1- Prezidentimiz shu ma'ruza bilan chiqadi va barchanining e'tiborini tortdi va global muommolar qatoriga kiritildi .

Ko'l suvini endi ko'paytirib bo'lmaydi faqat shu holatda saqlab qolish kerak. Buning uchun esa Prezidentimiz SH.M.Mirziyayev tamonidan bir qancha tadbirlar o'tkazilmoqda. Masalan :Orol suv sathini saqlab qolish uchun 2018 yilda Artezian quduqlar tashkil qilinishi , Orol qumida saksovulzorlar yani suniy

o`rmonlar tashkil etildi .

O`rta Osiyo tabiiy geografik va ekologik jihatdan bir butun tabiiy o`lka. Hududdagi davlatlar tabiatini o`zaro kelishib hamkorlikda muhofaza qilishadi .

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati :

1.O`rta Osiyo tabiiy geografiyasi : P, G`ulomov , H.Vahobov

2.O`zbekiston tabiiy geografiyasi :P. Baratov ,M.Mamatqulov

"O`qituvchi" Nashriyot -matbaa ijodiy uyi TOSHKENT- 2017

DARSLIKLARDAGI AMALIY MASHG'ULOTNING AHAMIYATI

Yoqubova Sharqiya Ataboyevna
Xorazm viloyati Yangibozor tumani
29-sonli matabning II toifali geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Tezisda o'quvchiga oid bilimlar bilan birga, ularga yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib, darsning samaradorligini oshirish, u bilan bog'liq geografiya fani darslarida o'quvchilarning amaliy mashg'ulot (masalalarni yechish) savodxonligini oshirish ko'zda tutilgan.

Kalit so'zlar: Yer qutblari, ekvator, meridianlar, paralellar, exolot, bosim, harorat, soat mintaqalari va boshqalar

Yangi ta'lif texnologiyalarini keng joriy etish o'qituvchi-o'quvchilarning faollik bilan o'qish va muammolarning mustaqil ravishda yechimini topish hamda o'quvchilarning o'z imkoniyatlari darajasida nimalarga qodir ekanligini to'la shakllantirishga katta imkoniyatlar beradi.

Hozirgi paytda o'quv materiallari, axborotlarni ekranda ko'rsatish imkonini vujudga kelishi va rivojlanishi bilan o'quv jarayonida yutuqlardan foydalanish keng yoyilib borayotgan bir paytda, o'quvchilarda geografiya faniga oid bo'lgan ko'nikma va malakalar (geografik mashq va masalalar yechish, xarita bilan ishlash, raqamli ma'lumotlar bilan ishlash, tabiat hodisalarini kuzatish hamda tahlil qilish va hokazo) ni hosil qilish shart va zarur.

Amaliy mashg'ulotlarning asosiy maqsadi dars davomida egallangan bilimlarni amalda tadbiq etish va ularni yanada mustahkamlashdir.

Amaliy topshiriqlar geografiya o'qituvchisidan ham o'quvchilardan ham alohida tayyorgarlikni talab etadi. Amaliy mashg'ulotlarga o'quvchilarni dars jarayonida „oddiydan murakkabga“ usulini qo'llagan holda oddiy, elementar ishlardan sekin-astalik bilan murakkab topshiriqlarga o'rgatib borish zarur. O'qituvchi eng avvalo o'quvchilarni darslikdagi matn, rasm va amaliy topshiriqlar bilan ishlashga, tabiat hodisalarini kuzatish va kuzatish natijalarini tahvil qilishga, keyinchalik esa o'quv va uslubiy qo'llanmalardagi topshiriqlarni bajarishga geografik mashq va masalalarni yechishga o'rgatib borishi lozim.

Amaldagi Davlat ta'lif standartlariga muvofiq o'quvchilar geografiya fanidan quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi kerak.

5- sinf o'quvchilari: yo'nalish azimuti va masofani o'lchashni, masshtab va uning turlari, azimut bo'yicha yurishni, oddiy topografik plan tuzishni, geografik xarita va ularning ayrim turlarini, geografik kenglik va uzunliklarni, yil fasllarini, yerning ichki tuzilishi, yerning tosh qobig'i, suv qobig'i, havo qobig'i, hayot qobig'i va hokazolarni.

Ammo bugungi o'qituvchini qiynayotgan bitta savol bor.

-Darslik 34 soatga mo'ljallangan bo'lsa, bu darslikda bor yo'g'i

*7 Yo'nalish azimuti va masofani o'lchash

*8 Masshtab

*12 Amaliy ish, Joy plani va geografik xaritalar

*20 Okean suvining hususiyatlari

*25 Havo harorati va bosim

*27 Havo namligi va yog 'in

*29 Amaliy ish, Yerning havo qobig'i

Mavzularda amaliy mashg'ulotga doir ma'lumotlar berilgan, o'qituvchi o'quvchiga shu manbalar mavzularidan kelib chiqib masala ishlashni o'rgatishi mumkin. Ammo, daraja to'ri yordamida masofalarni aniqlashga oid bo'lgan masalalarni o'quvchiga qachon, qanday o'rgatamiz? Bunday masalalarni o'quvchiga o'rgatish uchun 45 minutdan kam vaqt ketmaydi. Chunki sinfda 30 ta yoki undanda ortiq o'quvchi bor. O'quvchilar hammasi darsni bir xil qabul qilolmaydi.....

Daraja to'ri yordamida masofalarni aniqlashga doir bo'lgan masalalar 5-sinfga og'irlilik qiladi va mavzuga (34 soat 1 yillik) sig'maydi. 6-sinf darsligida bu mavzularga doir bironqa mavzu berilmagan.

To'garakda o'rgatish kerak deyishingiz mumkin, ammo to'garakka 15 yoki 20 ta o'quvchi ixtiyoriy qatnashadi. Qolgan o'quvchilar qachon o'rganadi?

Men faqat daraja touri yordamida masofani aniqlashnigina yozyapman, ammo shunga o'xshab, darslikdagi mavzularga sig'maydigan, o'quvchiga dars bilan birga o'rganishga og'irlilik qiladigan:

*Balandlikka ko'tarilgan sari ufq (gorizant) chegaralarining kengayishi.

*Ko'z bilan chamalab masofalarni aniqlash

*Daryolar (namligi, suv sarfi va daryo tarmoqlari zichligini aniqlash)

*Yong'inlar kabi mavzularga doir amaliy mashg'ulotlar bor.

Yuqorida sanab o'tilgan qator amaliy mashg'ulotlarni o'quvchiga 5-6-7-sinflarda har 10-12 mavzudan keyin bob yoki katta mavzular yakunidan keyin o'rgatishni, kichik-kichik mavzularni bir-biriga qo'shib, har chorakda 2 soatdan yoki undan ortiq darsimizni amaliy mashg'ulotga bag'ishlashni taklif qilaman. Shundagina biz mustaqil Respublikamizning kelgusi avlodini, hech shubhasiz kamol topgan, iqtidorli yoshlardan, hayotning ustuvor yo'nalishlarida faol, uddaburon, zukko yoshlarni tarbiyalashga katta hissa qo'shgan bo'lamicha.

Amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilarda geografiya faniga doir bo'lgan ko'nikma va malakalarini hosil qilamiz. Zero olingen bilimlarni mustahkamlash amaliy mashg'ulotlarni asosini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.M.T.Mirkamolov, M.M.Avezov, E.Y.Nazaraliyeva Tabiiy geografiyadan amaliy mashg'ulotlar. Toshkent "Fan va texnologiya" nashryoti, 2015

2.Geografiya darsligi 5-sinf Toshkent 2015. G'ulomov.P, Qurbaniyozov.R

3.Geografiya darsligi 6-sinf A.Sattorov. A.Abdulqosimov, M.Mirzakamolov.Toshkent 2017-yil

ОРОЛ ДЕНГИЗИ ҚУРИШИНинг ОРОЛБҲИ МИНТАҚАСИ ХУДУДЛАРИГА САЛБИЙ ТАЪСИРИ ВА УНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МАСАЛАЛАРИ

Хайитбаев А.И., Файзулаева С.Д.

Урганч давлат университети

хайитбайев.abgor.1991@mail.ru

телефон: +998(93) 285 32 91

Аннотация: Мақолада Орол денгизининг аста-секин қуришига олиб келган омиллар ва шунинг натижасида юзага келган экологик муаммолар ҳамда уларнинг экологик, ижтимоий-экологик оқибатларини бартараф этишга доир қилиниши лозим бўлган ҳамда қилинаётган чора-тадбирлар тўғрисида тўхталиб ўтилади.

Калит сўзлар: деградация, балиқчилик хўжалиги, тузли аэрозол, делъта экосистемаси, қирғоқ дамбаси, микроиқлим, тўқай ландшафти, ихота дараҳтзорлар, санитар-эпидемологик ҳолат.

Бугунги куннинг энг долзарб муаммоларидан бири - Орол денгизининг қуриб бориши ва бунинг оқибатида экологик тизимнинг издан чиқиши бўлиб, унинг экологик, ижтимоий-иқтисодий ва гуманитар оқибатлари миintaқанинг барқарор ривожига, ҳамда генофонди ва келажак авлодига тўғридан-тўғри таҳдид манбайи бўлиб келмоқда. Шунинг учун, ушбу масалани илмий жиҳатдан ўрганиш орқали юзага келган экологик ва ижтимоий-экологик тангликин юмшатиш, кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирларни амалга ошириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Мамлакатимизда экологик барқарорликни таъминлаш ва жиддий хавф-хатарнинг олдини олиш борасида кўпгина қонун хужжатлари жорий этилган бўлиб, уларнинг аксарияти Орол денгизи миintaқасидаги худудларнинг экологик аҳволини яхшилаш, тупроқ эрозиясининг олдини олиш ва қишлоқ хўжалиги салоҳиятини ошириш, аҳолини согломлаштириш, сув билан таъминлаш сингари устувор вазифаларга қаратилган.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги ўзининг чиқиши нутқида (19 сентябрь 2017 йил) барча жаҳон мамлакатлари намояндалари эътиборини Орол фожиасига жалб қилиб, денгизнинг қуриши билан боғлиқ оқибатларни бартараф этиш халқаро миқёсдаги саъй-ҳаракатларни фаол бирлаштиришни тақозо этишини таъкидлаб ўтган эдилар.

Орол денгизи транспорт, балиқ хўжалиги, иқлим шароити жиҳатидан нафақат республикамиз учун, балки қўшни Қозогистон учун ҳам катта аҳамиятга эга бўлган. Унга Сирдарё ва Амударёдан ҳар йили деярли 56 куб километр сув келиб қўйилар эди.

Орол денгизи миintaқа иқтисодининг ривожи, саноати (ишлаб чиқариш тармоги), аҳолининг иш билан бандлиги ва барқарор ижтимоий инфратузилманинг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга бўлган. Аввал, ушбу дентиз балиқ етиштириш бўйича дунёдаги илгор масканлардан бири ҳисобланган бўлиб, Оролбўйи ҳавзасидаги йиллик балиқ овлаш ҳажми 30-35 минг тоннани ташкил қилган эди. Орол денгизи қирғоқларида яшовчи аҳоли қатламиининг 80 фоиздан ортиги балиқ ва балиқ маҳсулотларини овлаш, уларни қайта ишлаш, маҳсулот тайёрлаш ва етказиш билан банд бўлган. Амударё ва Сирдарё делталарининг унумдор ерлари ҳамда маҳсулдор яйловлари 100 мингдан зиёд одамларнинг чорвачилик, паррандачилик билан машғул бўлишини ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришини таъминлаган.

Оролбўйи худуди ўзининг хилма-хил ҳайвонот ва ўсимлик дунёсига эга бўлиб, ушбу ҳавзада 38 турдаги балиқ ва камёб ҳайвонлар мавжуд бўлган. Жайронлар 1 миллион бошгача етиб, флора 638 турдаги камёб ўсимликларни ташкил этган.

Шунингдек, Орол денгизининг иқлимини тартибга солувчи ҳавза ҳамда бутун миintaқада об-ҳавонинг кескин ўзгаришини камайтиришдаги вазифаси аҳоли турмуши шароитларига, қишлоқ хўжалиги ва экологик ҳолатга ижобий таъсир кўрсатарди. Орол денгизи акваторияси устида қиши вақтида миintaқага кириб келадиган улкан ҳаво оқими илиқдашган, ёзги вақтда эса совуқлашган.

Орол денгизининг суви қуриши натижасида сўнгти йилларда экологик муҳит ва табиий мувозанат бузилиб, иқлим салбий томонга ўзгариб бормоқда. Ушбу худудлардан кум, туз ва чангларнинг ҳавога кўтарилиши ва атроф-муҳиттага ёғилиши натижасида Оролбўйи миintaқаси худудида яшовчи аҳолига, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсига жиддий зарар етмоқда. Қишлоқ хўжалиги экинлари, бօғ ва токзорлар экилган ерларда иккиласчы щўрланишлар кучайиб, ҳосилдорликка салбий таъсир қўлмоқда.

Ушбу экологик талофатнинг олдини олиш чоралари зудлик билан кўрилмайдиган бўлса, натижаси салбий ва ҳисоблаб бўлмайдиган даражада экологик, ижтимоий ва иқтисодий заарларга сабаб бўлади.

Орол денгизининг қуришига асосан қўйидаги икки сабаб келтирилади:

1. 1960-йиллардан бошлаб янги ерларнинг кўп миқдорда ўзлаштирилиши натижасида сугориш учун катта манбалар талаб қилина бошлади ва Орол денгизи ана шундай манбага айланди. Айниқса 1983-87 йилларда бу жараён ўзининг ривожланиш чўққисига этиб, Амударё ва Сирдарё денгизга умуман сув қўймаган;

2. 1959-1967 йилларда Туркманистонда қурилган Қоракум канали Амударёдан бир сонияда 300 куб метр сув олган. Канал ўзанида 3 та ийрик сув омбори ҳам қурилган. Натижада, сувнинг сарфланиши кўпайиб, сув баланси йўқолган.

Орол денгизи қуриши натижасида қўйидаги экологик, иқтисодий ва ижтимоий-экологик вазиятлар издан чиқа бошлади:

1. Оролнинг қуриши иқлимга ўз тасирини ўтказди: аввалги қирғоқ чизигидан 100 км. гача бўлган ҳудудда иқлим янада континентал тус олди. Энди ёз қуруқроқ ва иссиқроқ, қиши эса янада совуқ ва давомий хусусият касб этиб, ўсимликларнинг ўсиш даври йилига ўртacha атиги 170 кунни ташкил этмоқда.

2. Куриб қолган денгиз тубидан яқин орадаги ҳудудларга таркибида туз ва турли кимёвий моддалар бўлган чанг тарқалмоқда. Тузларнинг ер юзасига ёғилиши натижасида пахтанинг хосилдорлиги 5-15 % га, шолиники эса 3-6% га пасайиб кетди. Орол бўйига ёғилаётган чанг-туз заррачаларининг умумий миқдори ўртacha ҳар гектарига 520 кг ни ташкил этиб, тупроқ ҳолати ёмонлашувининг асосий сабабчиларидан биридир. Кейинги пайтларда олинган ўртacha ҳисоб-китобларга қараганда Орол денгизи қуриган тубидан атмосферага кўтарилаётган чанг-туз шамолларининг такрорланиш даврийлиги йилига 90-95 кунни ташкил қилмоқда.

3. Денгиз сувининг юқори даражада минераллашуви балиқ ва ёввойи фаунанинг катта қисмига салбий таъсир қўрсатди. Экологик тизимлар, шу жумладан ўсимлик ва ҳайвонот дунёси чукур инқирозга учради. Мисол учун, 1960-йил маълумоти бўйича Орол денгизи ва Амударёнинг қўйилиш қисмida балиқларнинг 38 дан ортиқ тури мавжуд бўлган бўлса, ҳозирги кунга келиб эса бу балиқ турларининг бирортаси ҳам сақланиб қолган эмас.

4. Амударё ва Сирдарёнинг қўйи оқимларида сувнинг сифати ёмонлашди, ҳамда ичиш учун яроқсиз бўлиб қолди. Турли касалликлар, жумладан камқонлик, саратон, сил ва турли хил аллергик касалликлар кўпайди ҳамда оналар ва болалар ўлими даражаси ошди.

5. 1983-йилдан бошлаб Орол денгизи балиқ овлаш учун яроқсиз бўлиб қолди. Натижада, балиқчилик хўжалиги барбод бўлиб, ишсизлик даражаси ошди ва аҳоли динамикасида ташқи миграция улуши кўтарилиб кетди. Бу жараён ҳозирги кунга келиб ҳам олдинги даражасида сақланиб қолинмоқда.

Эндиликда, денгизда сув сатҳини маълум бир мутлоқ баландликга қайтариш учун унга ҳар йили камида 20 куб км. сув қўйилиб туриши керак. Бироқ, дарёларнинг 90 % суви сугориш учун сарф бўлаётган бир пайтда, бунча кўп миқдордаги сув массасини тўплаш эҳтимоли жуда кам.

Шу сабабли, асосий вазифа Оролбўйи ҳудудларидаги тўқай ва кўл ландшафтларини сақлаб қолиш, иложи борича уларнинг миқдорини ошириб бориш ва уларнинг экологик ҳолатини оптималлаштириш, Оролнинг қуриган қисмларида чанг аралаш туз массаларининг ҳавога кўтарилишини камайтириш, ушбу ҳудудда яшовчи аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш ҳамда уларга сифатли дори-дармон ва тиббий хизматлар кўрсатишдан иборат.

Мисол учун, "Амударё делтасида кичик кўллар барпо этиши" лойиҳасининг амалга оширилиши натижасида бешта сув чиқариш иншоати, қирғоқни ҳимоя қилувчи 45 километрлик дамбалар қуриш, умумий майдони 70 минг гектар ва 810 миллион куб метр сигимга эга бошқариладиган мухандислик сув ҳавзалари бунёд этилди. Кичик кўллар барпо этишининг афзалликлари шундан иборатки, биринчидан, ушбу кўллар атрофида қулай ва мўтадил микроиқлим вужудга келади; иккинчидан, қирғоқларида тўқай ландшафти шаклланади ва ўз-ўзидан шу ландшафтга хос флора ҳамда фауна дунёси ривожланади; учинчидан, тўқай ландшафтларида ўсувида дараҳтлар учеб келаётган чанг-туз аэрозоллари учун ихота вазифасини ўтайди. Бундан ташқари, ушбу сай-ҳаракатлар натижасида мигнтақа ҳудудида ёз даврида сув ҳавзаларида аввало балиқчиликни ривожлантириш, шунингдек, яйлов ва пичанзорларга сув юбориш, пировард натижада эса чорвачилик учун ем-хашак базасини яратиш имконини беради.

Орол денгизининг суви қуриган тубидан кўтарилаётган қум, туз ва чанг заррачаларининг салбий таъсирини камайтириш, ушбу ҳудудларда чўл ўсимликларидан "яшил қопламалар" - ҳимоя ўрмонзорлари барпо этишни самарали ташкил этиш ҳамда денгиз қуришининг қишлоқ хўжалиги

ривожланиши ва аҳолининг ҳаёт фаолиятига салбий таъсирини юмшатиши мақсадида дengизнинг куриган тубида саксовулзорлар ташкил этишдан иборат фитомелиоратив чора-тадбирларни босқичмабосқич давом эттириш давр талаби ҳисобланиб, бу борада сўнги йилларда Вазирлар Маҳкамасининг "Орол дengизи тубидаги суви куриган ҳудудларда "яшил қопламалар" - ҳимоя ўрмонзорлари барпо этиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида" ҳамда "Орол дengизи тубидаги суви куриган ҳудудларда "яшил қопламалар" - ҳимоя ўрмонзорлари барпо этишни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги қарорлари ушбу жараённи тезлаштиришда бош омил бўлди. Ушбу қарорлар ижроси ўлароқ, 2018 йил декабрь ойидан бошлаб кенг кўламли мелиоратив тадбирлар амалга оширила бошланди ва 2019 йил ёз ойлари бошларига келиб, жами 500 минг гектар ерга саксовул ҳамда бир қанча псаммофит ўсимликлар уруглари ва кўчатлари экилди. Ушбу тадбирларни амалга ошириш учун йил мобайнида босқичма-босқич 100 млрд сўм ажратилди.

Саксовулзорлар барпо этиш орқали тупроқ эмирилиши, яъни, тупроқ эрозиясининг олди олиниб, чанг-туз зарраларининг ҳавога кўтарилиш жараёни олдингисига қараганда анча камаяди. Бу жараёнда айниқса тузга чидамли, яъни псаммофитлардан иборат шўрхок-чўл ўсимликларини экиш тавсия қилинади. Бу ўсимликлар ўзининг табиий-биологик хусусиятлари билан ушбу табиий шароити оғир ҳудудларда ўсиши ва ривожланишга мослашган.

Ушбу чора-тадбирларни изчил давом эттириш кечиктириб бўлмайдиган долзарб вазифалардан бири бўлиб, табиатни муҳофаза қилиш масаласига жиддий ётибор қаратиш орқали Оролбўйи ҳудудида экологик ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Назаров Х.Т., Хайитбаев А.И., Алимқурова Р.А. Орол дengизи қуриши оқибатида юзага келган экологик вазият ва уни оптималлаштириш омиллари. - "География ва глобализация: назария ва амалиёт" халқаро илмий-амалий конференцияси материаллари. Андижон, 2018. - 110-112 бетлар.
2. Назаров Х.Т., Хайитбаев А.И., Каримов Ю.Т., Бозорова Д.Н. Оролбўйи экологик холатини барқарорлаштиришда фитомелиоратив тадбирларнинг аҳамияти. - "Жанубий Оролбўйи табиий ресурсларидан оқилона фойдаланиш" VI-Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Нукус, 2017. - 115-116 бетлар.
3. Рафиқов А.А. Геоэкологик муаммолар. ? Т.:Ўқитувчи, 1997. ? 37-43 бетлар.

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 15-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(13-қисм)

Маъсул мұхаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 30.04.2020

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темур пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000